

۱۴۲۴۹

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده الهیات و ادیان

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته مدرسی معارف اسلامی

گرایش مبانی نظری اسلام

عنوان:

تجربه دینی و شهود عرفانی با تأکید بر آراء رودلف اتو و مولوی

استاد راهنما:

دکتر قربان علمی

استاد مشاور:

دکتر حسن سعیدی

نگارنده:

ولی الله نصیری

سال تحصیلی ۸۸-۸۷

۱۴۲۴۶۹

اطلاعات درج شده
مستند درج

۱۳۸۹/۷/۲۲

دانشگاه شهید بهشتی

باسمه تعالی

تاریخ
شماره
پیوست

صورتجلسه دفاع از پایان نامه دانشجویان دوره کارشناسی ارشد

تهران ۱۹۸۳۹۶۳۱۱۳ اوین

تلفن: ۲۹۹۰۱
با سلام، بازگشت به مجوز دفاع شماره ۲۰۰/۹۲۸۵ د مورخ ۱۳۸۸/۰۷/۰۷ جلسه

هیات داوران ارزیابی پایان نامه آقای ولی الله نصیری

به شماره شناسنامه ۸۰۰ صادره از فارسان متولد ۱۳۵۶ دانشجوی دوره

کارشناسی ارشد/ ناپیوسته/ رشته: مدرسی معارف اسلامی گرایش: مبانی نظری اسلام به

شماره دانشجویی ۸۵۴۲۳۰۰۴

با عنوان

تجربه دینی و شهود عرفانی با تاکید بر آراء رودلف اتو و مولوی

به راهنمایی:

دکتر قربان علمی

طبق دعوت قبلی در تاریخ ۲۴ / ۰۶ / ۱۳۸۸ تشکیل گردید و بر اساس رای هیات داوری و با عنایت به ماده ۲۰ آئین نامه کارشناسی ارشد مورخ ۲۵ / ۱۰ / ۷۵ پایان نامه مزبور با نمره به عدد ۱۹ به حروف نوزدهم و درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

۱۳۸۹/۰۷/۲۴

۱- استاد راهنما: دکتر قربان علمی

۲- استاد مشاور: دکتر حسن سعیدی

۳- استاد داور: خانم دکتر مهناز توکلی

۴- استاد داور: دکتر محمد علی شیخ

۵- نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر حسن سعیدی

تقدیم

به دو کس:

پدر و مادرم.

تشکر و قدر دانی

از استاد راهنما جناب آقای دکتر قربان علمی که مرا در این امر یاری کردند تقدیر و تشکر می کنم، همچنین از استاد مشاور جناب آقای دکتر حسن سعیدی که بنده را با راهنمایی های خود کمک کردند تقدیر و تشکر می کنم، شایسته است از تمام دوستان و عزیزان بالاخص محققین کتابخانه تخصصی فلسفه و کلام قم که مرا در این امر یاری کردند تشکر کنم، بر خود لازم می دانم که از عمو و دوست عزیزم محمدحسین نصیری که همواره یاری رسان و دلسوز خوبی برای بنده بوده اند صمیمانه تشکر کنم، و در پایان از همسر و نوگلان زندگیم کوثر و یاسین که در این مدت مرا تحمل و یاری کردند تقدیر و تشکر می کنم.

چکیده:

انسان از ابتدای وجود خویش، همواره موجودی کنجکاو و پرسشگر، و به دنبال اهدافی بوده که او را به مقصد برساند، اما این که مقصد چیست، کجاست و کیست خود مسئله ای مهم بوده است، که انسان را کنجکاو تر و هدفمند تر می کند. به دنبال این مسائل بود که شلایر ماخر در قرن ۱۸ و ۱۹ مسئله تجربه دینی را مطرح کرد و بعد احساسی دین را بر بعد عقلی دین ترجیح داد و به دنبال وی افرادی همچون رودلف اتو در قرن ۱۹ و ۲۰ این نظریه گرانبها را به ثمر نشانند و مسئله تجربه دینی را در بعد فراعقلانی و غیر قابل توصیف بودن آن مطرح کرده و بحث تجربه دینی را در دفاع از دین بصورت جدی بیان کردند.

اما در اسلام مسئله شهود عرفانی از همان اوان زندگی اسلام و با آمدن قرآن آغاز گردید و این مسئله به عنوان راهی برای ارتباط بین انسان و خدا مطرح گردید، رودلف اتو، همواره نگاهش به تجربه دینی بر بعد فراعقلانی که همان جنبه عرفانی و شهودی و قلبی دین است، بوده است. از طرفی مولوی در آثار روح بخش خود به مسائل عرفانی پرداخته و عقل جزوی و بحثی را در شناخت خداوند عاجز می داند اما عقل عقل یا عقل کلی و عقل اولیاء را مورد تمجید قرار می دهد.

با نگاه به آراء هر دو اندیشمند رگه ای از اشتراک و افتراقاتی یافت می شود که از جمله آنها اتو به مغایرت کامل نومن با دیگر موجودات اشاره می کند اما مولوی به اتحاد انسان با خدا معتقد است.

موضوع:

تجربه دینی و شهود عرفانی
با تأکید بر آراء مولوی و رودلف اتو

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر قربان علمی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حسن سعیدی

نگارنده:

ولی الله نصیری

فهرست مطالب

بخش اول.....	۱۳
فصل اول: بیان موضوع تحقیق.....	۱۴
۱-۱-۱- اهداف تحقیق.....	۱۵
۲-۱-۱- سؤالات تحقیق.....	۱۶
۳-۱-۱- فرضیه های تحقیق.....	۱۶
۴-۱-۱- پیشینه تحقیق.....	۱۶
فصل دوم: تعاریف واژه ها.....	۱۷
۱-۲-۱- تجربه.....	۱۷
۱-۲-۱-۱- مفهوم فلسفی تجربه.....	۱۹
۲-۲-۱-۱- مفهوم منطقی تجربه.....	۱۹
۳-۲-۱-۱- مفهوم عرفانی تجربه.....	۱۹
۳-۲-۱- دین.....	۲۰
۴-۲-۱- عناصر مشترک در دین.....	۲۲
۴-۲-۱-۱- امر مقدس.....	۲۲
۴-۲-۱-۲- نجات و رستگاری.....	۲۲
۴-۲-۱-۳- جهان بینی وایدئولوژی.....	۲۲
۵-۲-۱- تعاریف دین.....	۲۳
۵-۲-۱-۱- تعریف های ذاتی دین.....	۲۳
۵-۲-۱-۲- تعریف های غایت انگارانه.....	۲۳
۵-۲-۱-۳- تعریف های اخلاق گرایانه دین.....	۲۳
۵-۲-۱-۴- تعریف های روان شناختی دین.....	۲۴
۵-۲-۱-۵- تعریف های جامعه شناختی دین.....	۲۴
۵-۲-۱-۶- تعریف اندیشمندان مسلمان از دین.....	۲۵
۶-۲-۱- ابعاد دین.....	۲۶
۶-۲-۱-۱- بُعد عبادی.....	۲۶
۶-۲-۱-۲- بُعد اسطوره ای.....	۲۶
۶-۲-۱-۳- بُعد اعتقادی و اصول عقاید.....	۲۷
۶-۲-۱-۴- بُعد اخلاقی.....	۲۷
۶-۲-۱-۶- بُعد اجتماعی.....	۲۸
۶-۲-۱-۶- بُعد تجربی.....	۲۸

۳۰	فصل سوم تجربه دینی
۳۱	۱-۳-۱- تجربه دینی و تجربه اخلاقی
۳۳	۱-۳-۲- تجربه دینی و تجربه زیباشناختی، (استحسان)
۳۵	۱-۳-۳- تجربه دینی و وحی
۳۶	۱-۳-۴- تجربه دینی و تجربه عرفانی
۳۸	۱-۳-۵- تجربه آفاقی و انفسی
۳۸	۱-۳-۵-۱- تجربه آفاقی
۳۹	۱-۳-۵-۲- تجربه انفسی
۴۰	۱-۳-۶- انواع تجربه دینی
۴۲	۱-۳-۷- ماهیت تجربه دینی
۴۲	۱-۳-۷-۱- تجربه دینی، نوعی احساس است.
۴۴	۱-۳-۷-۲- تجربه دینی به مثابه ادراک حسی
۴۶	۱-۳-۷-۳- تجربه دینی به عنوان تبیین فوق طبیعی تجربه
۴۷	۱-۳-۸- تقسیم دیگر از تجربه دینی
۴۷	۱-۳-۸-۱- تجارب تفسیری
۴۸	۱-۳-۸-۲- تجارب شبه حسی
۴۸	۱-۳-۸-۳- تجارب و حیانی
۴۸	۱-۳-۸-۴- تجارب احیاگر
۴۹	۱-۳-۸-۵- تجارب مینوی
۴۹	۱-۳-۸-۶- تجارب عرفانی
۵۱	۱-۳-۹- ویژگی‌های تجربه دینی
۵۱	۱-۳-۹-۱- وصف ناپذیری
۵۱	۱-۳-۹-۲- معرفت بخشی
۵۲	۱-۳-۹-۳- زود گذربودن
۵۲	۱-۳-۹-۴- انفعالی بودن یا حالت پذیرش و قبولی دارند
۵۳	۱-۳-۱۰- تاریخچه تجربه دینی
۵۵	۱-۳-۱۰-۱- نظر شلایر ماخر
۵۶	۱-۳-۱۰-۲- شرایط و مقدمات پیدایش تجربه دینی
۵۶	۱-۳-۱۰-۲-۱- مخالفت با الهیات طبیعی
۵۷	۱-۳-۱۰-۲-۲- فلسفه کانت و تحویل دین به اخلاق
۵۸	۱-۳-۱۰-۲-۳- تعارض علم و دین
۵۹	۱-۳-۱۰-۲-۴- مکتب رمانتیک
۶۰	۱-۳-۱۰-۲-۵- نقادی کتاب مقدس

۶۲.....	فصل چهارم: عرفان.....
۶۳.....	۱-۴-۱- عرفان در یونان
۶۳.....	۲-۴-۱- عرفان در مسیحیت
۶۳.....	۳-۴-۱- عرفان در نگاه عرفاء
۶۵.....	۴-۴-۱- عرفان و دین
۶۶.....	۵-۴-۱- عرفان و تصوف
۶۷.....	۶-۴-۱- عرفان و فلسفه
۶۸.....	۷-۴-۱- شهود
۶۸.....	۱-۷-۴-۱- مفهوم فلسفی شهود
۶۸.....	۲-۷-۴-۱- مفهوم کلامی شهود
۶۹.....	۳-۷-۴-۱- شهود در عرفان و تصوف
۶۹.....	۸-۴-۱- ویژگی‌های شهود عرفانی
۶۹.....	۱-۸-۴-۱- تجزیه ناپذیری
۷۰.....	۲-۸-۴-۱- تحدید ناپذیری
۷۱.....	۳-۸-۴-۱- واسطه ناپذیری
۷۲.....	۴-۸-۴-۱- تعمیم ناپذیری
۷۳.....	۵-۸-۴-۱- خلو ناپذیری
۷۳.....	۶-۸-۴-۱- اطلاق ناپذیری
۷۴.....	۷-۸-۴-۱- تردید ناپذیری
۷۴.....	۸-۸-۴-۱- بیان ناپذیری
۷۴.....	۹-۴-۱- تاریخچه شهود عرفانی
۷۵.....	۱-۹-۴-۱- دوره صدر اسلام
۷۶.....	۲-۹-۴-۱- مرحله دوم تصوف در قرن دوم هجری
۷۷.....	۳-۹-۴-۱- تصوف و عرفان اسلامی در قرن سوم هجری
۷۷.....	۴-۹-۴-۱- تصوف و عرفان اسلامی در قرن هفتم هجری تا امروز
۷۹.....	۱۰-۴-۱- وحی
۸۰.....	۱-۱۰-۴-۱- وحی در مسیحیت
۸۳.....	۲-۱۰-۴-۱- دیدگاه مسلمانان در مورد سرشت وحی
۸۴.....	۳-۱۰-۴-۱- مفهوم فلسفی وحی
۸۵.....	۴-۱۰-۴-۱- مفهوم کلامی وحی
۸۶.....	۵-۱۰-۴-۱- مفهوم عرفانی وحی
۸۶.....	۶-۱۰-۴-۱- انواع و مراتب وحی در قرآن کریم:
۸۸.....	۷-۱۰-۴-۱- کاربردهای وحی

۹۲ ۱-۴-۱۰-۷-۱- تعارض اول:
۹۲ ۱-۴-۱۰-۷-۲- تعارض دوم:
۹۴ ۱-۴-۱۰-۸- امر قدسی :
۹۵ فصل پنجم: تجربه دینی و عرفانی: عینیت، اعتبار و حجیت
۹۷ ۱-۵-۱- احساس و ابستگی مطلق
۹۷ ۱-۵-۱- تجربه دینی و فرد تجربه گر
۹۷ ۱-۵-۱-۲- برهان تجربه دینی و برهان فطرت
۹۹ ۱-۵-۲- احساس تعالی خواهی بشر
۱۰۰ ۱-۵-۳- تجربه دینی و قاعده آسان باوری
۱۰۰ ۱-۵-۴- تجربه های دینی، فراسوی ذهنیت و عینیت
۱۰۲ ۱-۵-۵- نقد و بررسی نظریه استیس
۱۰۳ ۱-۵-۶- نتیجه
۱۰۴ ۱-۵-۷- دیدگاه اندیشمندان مسلمان
۱۰۶ بخش دوم
۱۰۷ فصل اول: زندگانی مولانا
۱۰۹ ۱-۱-۱- دیدار مولانا با شمس
۱۱۳ فصل دوم: اندیشه های عرفانی مولانا
۱۱۴ ۱-۲-۱- زمینه های تحقیق شهود عرفانی مولوی
۱۱۹ ۱-۲-۲- انواع مشاهدات عرفانی مولوی
۱۲۶ فصل سوم: کشف و شهود
۱۳۰ ۱-۳-۱- عشق
۱۳۲ ۱-۳-۱-۲- مراتب عشق در نگاه مولوی
۱۳۴ ۱-۳-۱-۲- عشق دوجانبه است
۱۳۶ ۱-۳-۱-۳- عشق و عقل
۱۳۷ ۱-۳-۱-۴- عشق همان فراق و وصال است
۱۳۸ ۲-۳-۲- روح
۱۴۱ ۱-۲-۳-۲- مراتب روح از دیدگاه مولوی
۱۴۴ ۲-۲-۳-۲- طبیعت و ماوراء طبیعت
۱۵۰ ۳-۲-۳-۲- جذب
۱۵۰ در کتاب کشف اصطلاحات فنون آمده:
۱۵۳ ۴-۲-۳-۲- خوف و خشیت
۱۵۵ ۵-۲-۳-۲- خالقیت خداوند و مخلوقیت موجودات
۱۵۷ ۳-۳-۲- وحی و الهام

۱۵۷ ۱-۳-۳-۲ معانی لغوی و اصطلاحی وحی و الهام
۱۵۸ ۲-۳-۳-۲ تفاوت وحی و الهام
۱۶۰ ۳-۳-۳-۲ انواع و مراتب وحی و الهام در مثنوی شریف
۱۶۰ ۴-۳-۳-۲ وحی به جمادات
۱۶۲ ۵-۳-۳-۲ وحی به حیوانات
۱۶۳ ۶-۳-۳-۲ رابطه انسان کامل با وحی و الهام
۱۶۶ ۴-۳-۲ معجزه و کرامات
۱۶۷ ۱-۴-۳-۲ اثبات معجزات و کرامات در قرآن
۱۶۷ ۲-۴-۳-۲ دیدگاه عرفانی معجزات و کرامات
۱۷۰ ۳-۴-۳-۲ اهداف کرامت و خوارق عادت
۱۷۱ ۴-۴-۳-۲ حصول معجزات و کرامات
۱۷۲ ۵-۴-۳-۲ تفاوت کرامات با سایر خوارق عادت
۱۷۲ ۵-۳-۲ راز و سر
۱۷۶ ۱-۵-۳-۲ چگونگی دستیابی به اسرار
۱۷۷ ۲-۵-۳-۲ رازدانان و آگاهان اسرار
۱۷۷ ۳-۵-۳-۲ افشای راز
۱۷۸ ۴-۵-۳-۲ اقسام سر
۱۷۹ ۶-۳-۲ ادیان در نگاه مولانا
۱۸۱ ۷-۳-۲ عقل از دیدگاه مولوی
۱۸۳ ۱-۷-۳-۲ عقل کلی و عقل جزوی
۱۸۵ ۲-۷-۳-۲ مقایسه عقل کلی و جزوی
۱۸۶ ۳-۷-۳-۲ عقل مکسبی و عقل لدونی
۱۸۷ ۴-۷-۳-۲ عقل ایمانی
۱۸۷ ۵-۷-۳-۲ عقل اولیاء
۱۸۹ ۶-۷-۳-۲ نتیجه
۱۹۱ بخش سوم
۱۹۲ فصل اول: مروری بر زندگی رودلف اتو
۱۹۴ ۱-۱-۳ آثار
۱۹۵ فصل دوم: تجربه دینی از دیدگاه رودلف اتو
۱۹۸ ۱-۲-۳ تجربه دینی به مثابه درک و شناخت وظیفه
۱۹۸ ۲-۲-۳ تجربه دینی به مثابه بصیرت فکری
۱۹۹ ۳-۲-۳ تجربه دینی به مثابه فداکاری و عبادت شخصی
۲۰۰ فصل سوم: امر مینوی

- ۲۰۲..... ۳-۳-۱- امر قدسی
- ۲۰۷..... ۳-۳-۲- احساس مخلوقیت
- ۲۰۹..... ۳-۳-۳- عقل در نظر اوتو
- ۲۱۲..... ۳-۳-۴- عناصر عقلانی و غیر عقلانی
- ۲۱۶..... ۳-۳-۵- وحی و الهام
- ۲۱۹..... ۳-۳-۶- مشهود(شهود الوهی)
- ۲۲۳..... ۳-۳-۷- معجزه
- ۲۲۷..... ۳-۳-۸- سر مهیب و مجذوب کننده
- ۲۳۱..... ۳-۳-۹- سر و مسئله مطلقا دیگر
- ۲۳۳..... ۳-۳-۱۰- خوف و خشیت
- ۲۳۵..... ۳-۳-۱۱- عظمت و جلال
- ۲۳۷..... ۳-۳-۱۲- روح
- ۲۳۸..... بخش چهارم
- ۲۳۹..... فصل اول: مقایسه سر چشمه های فکری
- ۲۴۰..... ۳-۱-۱- از نظر پیدایش
- ۲۴۲..... ۳-۱-۲- آن و چیز دیگر و مطلقا دیگر یا به کلی دیگر
- ۲۴۴..... ۳-۱-۲-۱- اشتراکات
- ۲۴۴..... ۳-۱-۲-۲- افتراقات
- ۲۴۵..... ۳-۱-۳- وحی
- ۲۴۸..... ۳-۱-۳-۱- اشتراکات
- ۲۴۸..... ۳-۱-۳-۲- افتراقات
- ۲۴۹..... ۳-۱-۴- خدا و نومیوس
- ۲۵۲..... ۳-۱-۴-۱- اشتراکات
- ۲۵۲..... ۳-۱-۴-۲- افتراقات
- ۲۵۴..... ۳-۱-۵- تجربه مینوی و شهود عرفانی
- ۲۵۵..... ۳-۱-۵-۱- افتراقات
- ۲۵۵..... ۳-۱-۵-۲- اشتراکات
- ۲۵۶..... ۳-۱-۶- ادیان
- ۲۵۸..... ۳-۱-۶-۱- اشتراکات
- ۲۵۸..... ۳-۱-۶-۲- افتراقات
- ۲۵۹..... ۳-۱-۷- معجزه
- ۲۶۰..... ۳-۱-۷-۱- اشتراکات
- ۲۶۰..... ۳-۱-۷-۲- افتراقات

۲۶۱ ۳-۱-۸- ستمهیب و مجذوب کننده و خوف
۲۶۱ ۳-۱-۸-۱- افتراقات
۲۶۲ ۳-۱-۸-۲- اشتراکات
۲۶۳ ۳-۱-۹- مخلوقیت انسان
۲۶۴ ۳-۱-۹-۱- اشتراکات
۲۶۴ ۳-۱-۹-۲- افتراقات
۲۶۴ ۳-۱-۱۰- عقل
۲۶۶ فصل دوم: توجیه پذیری دین بواسطه تجربه دینی و شهود عرفانی
۲۷۲ فصل سوم: نتیجه گیری
۲۷۵ منابع و مأخذ

بخش اول

کلیات

فصل اول:

بیان موضوع تحقیق

انسان از ابتدای وجود خویش، همواره خود را با مسئله ای بسیار مهم روبرو می دیده است، مسئله وجود خداوند یا امر قدسی ورای جهان محسوسات و مدرکات بشری، و برای شناخت و اثبات وجود او به استدلال ها و راه های گوناگونی متوسل گردید و مرغ اندیشه را به هر سویی به پرواز در آورده است، باشد که خبری خوش از محبوب انسان به ارمغان آرد و تسلائی درد هجران گردد یا آبی بر عطش درونی این نی دل سوخته واز نیستان جدا مانده فرو پاشد. از زمان کانت و نقد عقل نظری و عملی او در غرب رهیافت دیگری به خدا و ارتباط انسان با خدا آغاز گردید که سرانجام به بحث تجربه دینی منتهی گردید. شلایر ماخر، متأله آلمانی قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی به جای بعد عقلی بر جنبه احساسی دین تاکید ورزیده و تجربه دینی را به عنوان مطمئن ترین راه برای ارتباط با خدا و اساس دین مطرح کرد.

نهال پویایی که بوسیله شلایر ماخر غرس شد به دست دو تن از اندیشمندان اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ میلادی، رودلف اتو و ویلیام جمیز به ثمر نشست، اتو اهمیت بزرگ عنصر فراعقلانی را برای فلسفه مابعد الطبیعه شناسایی کرد، منظور او از عامل فراعقلانی در دین همان جنبه شهودی و عرفانی و قلبی دین است، اتو با تاکید بر احساس به جای مفهوم در مورد دین راه را برای طرح مسئله تجربه دینی هموار نمود به نظر او خدا فوق عقل و توصیف و موجودی درک ناپذیر و غیر قابل تعریف است، خدا را با عقل نمی توان شناخت. اتو بعد از این که شلایر ماخر عنصر تجربه دینی را احساس و وابستگی مطلق مطرح کرد، این سخن را مخدوش دانسته و می گوید عنصر

تجربه دینی احساس مخلوقیت است، و در ادامه بیان می کند که هر چند تجربه دینی عناصری دیگر همچون هیبت، سر، خوف، راز هیبناک و ... دارد، اما مهم ترین آنها همان احساس مخلوقیت است. اتو عقل را در درک خداوند عاجز می داند، و عناصر فراعقلانی را برای شناخت خداوند کافی می داند، و می گوید شناخت خداوند از طریق قلب و شهود صورت می گیرد، زیرا خدا فوق عقل و موجودی توصیف ناپذیر است.

از سویی دیگر جلال الدین محمد مولوی در آثار روح بخش خود، خدا را ورای عقل و فهم و حقیقتی درک ناپذیر می داند که هرگز در تصور و ادراک آدمی نمی گنجد و مانند اتو به عناصر سر، هیبت و جذبه را در مورد خداوند مطرح می سازد، هر چند این دو اندیشمند علاوه بر مشترکات، افتراقاتی با هم دارند، از این رو می طلبد که با نگاهی تازه و رویکردی نوین مورد تحقیق قرار گیرد با رد پای موضوعات فکری جدید در آن مورد بررسی قرار گیرد این تحقیق در صدد بررسی این دو اندیشمند الهی در سنت فکری غرب و جهان اسلام است. نگارنده در این رساله قصدش بر این است که پس از بررسی اندیشه های هر دو به مقایسه آنها بپردازد، از این رو، این رساله نو و جدیدی است، و تا کنون به مقایسه نظریات این دو اندیشمند پرداخته نشده است.

۱-۱-۱- اهداف تحقیق

از آنجا که مسئله تجربه دینی یکی از مسائل روز در پدیدارشناسی دین می باشد، و این مسئله ایست که در غرب در دفاع از دین مطرح شده است، نیاز است که در جهان اسلام هم به آن پرداخته شود. بنابراین ما در این رساله داری هم اهداف کلی و هم جزئی هستیم.

هدف کلی ما در این نگارش بررسی رابطه میان تجربه دینی اتو و شهود عرفانی مولوی است.

و دو هدف جزئی را دنبال می کنیم:

۱- بررسی نقش تجربه دینی در اعتقاد به خدا،

۲- بررسی نقش شهود عرفانی در اعتقاد به خدا.

۱-۱-۲- سوالات تحقیق

با توجه به اینکه سوالات بسیاری درباره موضوع تحقیق قابل طرح است، مهم ترین آنها عبارتند از:

- ۱- مقصود از تجربه دینی چیست و آیا تجربه دینی معمولی با تجربه عرفانی فرقی دارد؟
- ۲- آیا تجربه دینی معمول و تجربه عرفانی قرائن خوبی برای اعتقاد به خدای ادیان توحیدی فراهم می آورد؟
- ۳- آیا تجربه دینی که نزد اندیشمندان غربی رایج است همان شهود عرفانی نزد مسلمانان است؟
- ۴- آیا تجربه دینی نزد رودلف اتو همان شهود عرفانی نزد مولوی می باشد؟

۱-۱-۳- فرضیه های تحقیق

به نظر می رسد که:

- ۱- تجربه دینی معمولی همان تجربه دینی عرفانی است.
- ۲- میان تجربه دینی مطرح در نزد اندیشمندان غربی با شهود عرفانی مسلمانان تفاوت وجود دارد.
- ۳- تجربه دینی و شهود عرفانی قرائن خوبی برای اعتقاد به خدا فراهم می آورند.
- ۴- تجربه دینی مطرح شده از سوی اتو عین شهود عرفانی نزد مولوی است.

۱-۱-۴- پیشینه تحقیق

هر چند در مورد اندیشه های اتو و مولوی کتابهای فراوانی نوشته شده است، اما در مورد مقایسه آراء و نظریات آن دو تحقیقی صورت نگرفته است، با این که مقایسه بین اندیشه های آن دو طاقت فرساست، اما ما در این تحقیق در صدد هستیم تا خلاء کنونی را پر کنیم.

فصل دوم:

تعاریف واژه ها

۱-۲-۱- تجربه

- تجربه «به کسر راء و فتح باء» در لغت به معنی آزمودن کسی را، آزمایش، اروند و آزمون است، و «به کسریا ضم راء و فتح یا کسر باء» بمعنی آزمایش و امتحان آمده است.^۱
- رنдал و باچلر برای تجربه معانی ذکر کرده اند که عبارتند از:
- الف) تجربه به عنوان مجموع معرفتها یا آنچه در طول زمان جمع شده است، مانند تجارب چندین ساله وکیل یا قاضی و ...
- ب) تجربه را گاهی به عکس العمل روانی یا احساس درونی که با عواطف همراه است اطلاق می کنند.
- ج) تجربه به معنی شعور یا آگاهی.
- د) تجربه به معنی مشاهده دقیق یا آزمایش.
- ه) تجربه به معنی واقعیت خارجی.
- و) تجربه به معنی رابطه یا تأثیر متقابل، تجربه در این معنا نه ذهنی محض است و نه به طور کل عینی یا خارجی می باشد.

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران، ذیل کلمه تجربه.

اما می توان آن را به منزله رابطه ای میان موجود زنده و محیط وی تلقی نمود.^۱

تجربه ترجمه واژه انگلیسی *experience* است. این واژه از واژه یونانی *imperia* گرفته شده که ترجمه لاتین آن *experiential* است. مدلولات اولیه این واژه به عمل آزمودن یا برهان از طریق آزمایش و تجربه واقعی اختصاص داشت. بعدها این واژه معنای گسترده تری یافت و به معنای مشاهده واقعی اعمال و حوادث که منبع معرفت تلقی می شد، به کار رفت. معنای ثانویه این واژه به معنای مجموعه حوادث آگاهانه ای است که زندگی شخص را شکل می دهد.^۲

فرهنگ انگلیسی وبستر (Webster) این واژه را چنین معنا کرده است:

- ۱- مشاهده مستقیم حوادث یا مشارکت در حوادث به صورت مبنای شناخت.
 - ۲- واقعیت یا حالت متأثر شدن از مشاهده یا مشارکت مستقیم یا کسب معرفت عملی.
 - ۳- مهارت یا عملی که از مشاهده یا مشارکت در حوادث یا فعالیت خاص ماخوذ است.
 - ۴- حوادث آگاهانه ای که حیات فردی را می سازند.
- فرهنگ انگلیسی رندوم هاوس (Random Hous) واژه *Experience* را به حالت خاصی از مواجهه شخصی با چیزی تعریف کرده است.^۳
- اما به طور کل در غرب تجربه به چند معنا به کار رفته است:

- ۱- از دوره باستان تا قرن هفدهم میلادی واژه تجربه بیش تر معنای کنشی داشت که به معنای آزمودن یا در معرض آزمایش قرار دادن است.
- ۲- از قرن هفدهم میلادی به بعد تحول خاصی در معنای این واژه صورت گرفت و در حقیقت این تحول خاص سرلوحه اصلاحاتی نظیر تجربه دینی، تجربه عرفانی و نظایر آنها بود در دوره مدرن تجربه معنای کنش پذیری و انفعالی بیش تری به خود گرفت. تجارب به چیزهایی گفته می شود که برای ما رخ می دهند نه چیزهایی که انجام می دهیم. این نوع تجربه دارای ویژگی های مخصوص به خود است نظیر اینکه دریافتی زنده است، می توان با کسی دیگر که همان تجربه را

1. Randal, John H. Jr. and Justus, Buchler. 1964, p. 83-85.

2. James Alfred Martin, 1987, Vol, 12, p. 323.

۳. محمد محمدرضایی، مقالات قیسات، نگاهی به تجربه دینی، ش ۲۶، ص ۳-۴.

داشته است احساس همدردی نماید. و این دریافت زنده تجربه از مفاهیم و استدلال های عقلی بدست نمی آید. و این نوع تجربه غیر قابل انتقال است و همچنین شخصی و خصوصی است.^۱

۱-۲-۱-۱- مفهوم فلسفی تجربه

در اصطلاح فلسفی و عرفی یعنی «آزمودن»، مثلا تعبیر شخص با تجربه، یعنی کسی که در طول زندگی خویش امور مختلفی را آزموده و با تجربه شده است. گاهی نیز این لفظ به معنای «احساس» به کار می رود.^۲

۱-۲-۱-۲- مفهوم منطقی تجربه

اما در اصطلاح منطقی، مجربات از اقسام بدیهیات ثانویه محسوب می شوند. مجربات قضایایی هستند که عقل به واسطه تکرار مشاهده حسی، حکم به یقین می کند.^۳ مثلا اگر گفتیم «فلز در اثر حرارت منبسط می شود»، در واقع موارد متعددی را دیده ایم که هرگاه به فلزی حرارت دادیم، در آن انبساط حاصل شده است، این امر در شرایط مختلف و در مورد فلزات گوناگون تکرار می شود تا به قطع و یقین برسیم که علت انبساط فلز فقط حرارت است و نه چیز دیگر.

۱-۲-۱-۳- مفهوم عرفانی تجربه

اما در اصطلاح دینی و عرفانی آن دارای کاربردهای متعددی است، برخی این واژه را برابر با پدیده های مرموزی می دانند که همراه با جادو، سحر و غیب گویی رخ می دهد. بعضی دیگر برای این واژه دلالتی بر شنیدن اصوات و دیدن مناظر قائلند. و همچنین کسانی هستند که با در نظر گرفتن استعمال وسیعتری برای این واژه آن را به معنای هر حادثه ای می دانند که تبیین و توضیح آن مبهم یا دشوار می باشد، از سوی دیگر برخی کاربرد این واژه را منحصر به حالت خاصی از آگاهی می دانند که از طریق شیوه های خاص درون بینی به دست می آید.^۴

بهترین تعریفی که از تجربه شده است تعریفی است که دیویس در کتاب

۱. قائمی لیا، علیرضا، تجربه دینی و گوهر دین، ۱۳۸۱، ص ۲۸-۳۲.

۲. فعالی، محمدتقی، علوم پایه نظریه بداهت، ۱۳۷۸، ص ۱۸۶-۱۹۳.

۳. مظفر، محمدرضا، المنطق، منشورات، ۱۳۷۸، ص ۳۱۷.

۴. بیات، عبدالرسول، فرهنگ واژه ها، ۱۳۸۱، ص ۱۸۳-۱۸۴.